

Hoofdstuk 8: Vierstromenland (1977-....)

De kabinetsformatie

In een nabeschuiving van de verkiezingen omschrijft Jan Terlouw in de *Democraat* de opdracht waar D'66 nu voor staat:

'D'66 heeft zich als enige van de kleinere partijen gehandhaafd. Wellicht is dat een belangrijke aanwijzing dat de Nederlandse kiezer geen drie maar vierstromenland wenst. Natuurlijk, die vierde stroming is nu nog klein in vergelijking met de traditionele stromingen en zal – door haar aard – waarschijnlijk nooit kunnen groeien tot een omvang als de huidige PvdA en CDA. Maar ik denk dat een verdeling van het politieke krachtenveld met twee partijen links van het midden (een socialistische en een niet-socialistische) en twee partijen rechts van het midden (een economisch conservatieve en een ethisch conservatieve) een heel wat logischer en bevredigender beeld oplevert dan een driestromenland. Want drie kent een midden en de macht neigt al gauw naar het midden.

Daarom is er alle reden voor ons om nu door te zetten en D'66 uit te bouwen tot een hechte, goed georganiseerde partij, die een hervormende politiek voert, gericht op het individu en diens ontplooiing in een democratische samenleving van gelijkwaardige mensen.

De veerkracht die D'66 het laatste halfjaar heeft getoond, de werkkraft en inventiviteit geven mij het vaste vertrouwen dat wij ook in de verdere toekomst een onmisbare bijdrage zullen kunnen leveren aan de Nederlandse politiek. En wat de nabije toekomst betreft: zoals door de ledenvergadering van 5 februari jl. is besloten, we zullen ons best doen zoveel mogelijk van onze plannen in te brengen in het nieuwe kabinet, met loyaliteit ten aanzien van de regeringspartners, maar zonder onze zo goed bevallende onafhankelijkheid in de waagschaal te stellen'.

(Democraat, juni 1977)

De kabinetsformatie die begin juni van start gaat zal de langste uit de geschiedenis worden. (PvdA-voorman Van Thijn geeft er een uitvoerig en tegelijkertijd persoonlijk getint verslag van in zijn 'Dagboek van een onderhandelaar') De verkiezingsuitslag wijst in eerste instantie op een voortzetting van de bestaande coalitie, minus de vrijwillig in ballingschap gegane PPR. Na intensieve en dikwijls moeizame onderhandelingen wordt in september '77 tussen CDA, PvdA en D'66 in principe overeenstemming bereikt over het uit te voeren regeerprogramma. Erwin Nypels geeft de volgende samenvatting in de *Democraat*:

'Hoe staat het met het 'redelijk alternatief' bij de kabinetsformatie? Antwoord: redelijk goed! Ik zal uit de doeken doen waarom.

Uitgangspunten: de uitspraak van het ledencongres van D'66 dat gestreefd moet worden naar een coalitie met PvdA en CDA; en de duidelijke verkiezingsuitslag die deze drie partijen als het ware veroordeelde samen een nieuwe regering te vormen.

Gedurende de eerste fase van de kabinetsformatie werden de vier zogenaamde hervormingsvoorstellen behandeld. Dit was op zichzelf logisch omdat hierover het (vorige) kabinet was gestruikeld. De resultaten van het overleg waren voor ons bij drie van de vier onderwerpen bevredigend.

Een moeilijk te verteren pil was het akkoord over de vermogensaanwasdeling

(VAD) na de informatie-Albeda. Samen met het CDA heeft D'66 gepleit voor een ruim individueel deel voor de werknemers in de bedrijven waar de VAD verdiend wordt. Ons pleidooi om het collectief deel uitsluitend voor verbetering van pensioenvoorzieningen aan te wenden vond gehoor. Met de PvdA werd echter stelling genomen tegen het CDA-streven om de VAD-afdrachten voor het bedrijfsleven zeer sterk te beperken. Vielen de resultaten op deze punten wel mee, duidelijk in strijd met ons verkiezingsprogramma is de afspraak het collectieve VAD-deel aan te wenden uitsluitend voor de werknemers en dit te storten in een nieuw collectief fonds (beheerd door de vakbonden met enige overheidsinvloed). Van onze kant werd daartegenover gesteld dat alle consumenten, d.w.z. in principe het gehele Nederlandse volk de VAD hadden opgebracht en dat op die grond alle Nederlanders daarvan behoren te profiteren, bv. door storting in het AOW-fonds, zodat de AOW-premies kunnen worden verlaagd en de AOW-uitkeringen verhoogd.

De tweede fase, welke betrekking had op het sociaal-economisch beleid, leverde voor D'66 een alleszins redelijk resultaat op. Leest u maar!

Overeengekomen werd dat het beleid van het nieuwe kabinet gericht zal worden op:

- vermindering van de inflatie met 1% per jaar (het zal nog een heksentoer zijn deze door alle drie partijen gevraagde taakstelling te realiseren);
- versterking van de winstpositie van het bedrijfsleven (in het bijzonder van grote betekenis voor D'66 en CDA);
- beperking van de collectieve lastendruk tot 0,5% per jaar met een perspectief op een geleidelijke stabilisatie na 1981 (dit lijkt sterk op de taakstelling uit de verkiezingsprogramma's van D'66 en CDA, het meest overigens op die van D'66);
- een tweejarige nullijn voor de reële persoonlijke inkomens met een streven naar jaarlijkse beperking van de incidentele loonsverhoging (promoties, periodieken) op grond voor nadër onderzoek en overleg met de sociale partners (het beleidsprogramma van D'66 bevatte als enige een realistische uitspraak van deze strekking; PvdA en CDA spiegelden beide nog een reële inkomensstijging voor);
- het voorkomen dat vooruitgang in bruto-inkomen niet of nauwelijks leidt tot enige vooruitgang in netto-inkomen door effecten zoals belastingprogressie, subsidies afhankelijk van inkomen, enz. (dit werd pas na herhaald aandringen samen met het CDA opgenomen; D'66 heeft zich op grond daarvan niet gebonden aan het voornemen de kinderbijslag te laten afnemen bij toename van het inkomen);
- totstandkoming (in fases) van een volksverzekering ziektekosten door middel van een uitbreiding van de AWBZ, waarbij ziekenfondsen en particuliere verzekeringen gelijkwaardig als uitvoeringsorganisaties zijn toegelaten (het CDA wilde oorspronkelijk helemaal geen afspraak maken over een volksverzekering, terwijl PvdA sterk denkt aan een opzet vergelijkbaar met de genationaliseerde gezondheidsdienst van Engeland; de gemaakte afspraak past evenwel zeer goed in ons D'66 ziektekostenverzekeringsplan!);
- voorbereiding van een wettelijke regeling voor aanvullende pensioenen naast de AOW, eventueel met voorrang van een regeling voor personen die van baan veranderen (dit punt werd opgenomen voornamelijk door herhaalde hardnekkige pleidooien van de kant van D'66);
- een industriebeleid waarin met name exportactiviteiten en technologische vernieuwing sterk bevorderd zullen worden, bv. door uitgaven voor technisch onderzoek en verbetering van methoden van leidinggeven als investeringen te beschouwen (deze afspraak werd in sterke mate geïnspireerd en beïnvloed door D'66);
- een zwaarder accent voor arbeidstijdverkorting, niet alleen in de vorm van vervroegde pensionering en educatief verlof, maar met name ook door werk-

tijdverkortingen (eveneens speciaal door sterke aandrang van D'66 opgenomen)...)

Wanneer we de balans opmaken voer het totale programma-akkoord bij deze kabinetsformatie ontstaat het volgende globale beeld:

De meeste programmapunten zijn in overeenstemming met ons verkiezingsprogramma en het beleidsprogramma of vormen een, vaak belangrijke, stap in de richting hiervan. Op vrijwel geen enkel punt is een afspraak gemaakt die in strijd komt met onze programma's. Duidelijk strijdig is de VAD-regeling, een overigens belangrijk punt. Twijfel over de vraag of door de afspraken onze programma's gerealiseerd kunnen worden is mogelijk met name met betrekking tot het kernenergiebeleid (Kernenergiecentrales, ultracentrifugeproject).

Natuurlijk bestaan er ook een aantal voor D'66 belangrijke zaken die niet of onvoldoende in het akkoord zijn opgenomen. De sociaal-economische paragrafen gaan bv. waarschijnlijk nog te veel van de economische groeifilosofie uit, de milieu-paragraaf is vrij mager, de concrete inhoud van onze pensioenwoningplannen bleek niet bespreekbaar te zijn. Op al deze punten hebben we ons het recht voorbehouden om in de komende jaren onze eigen voorstellen aan regering en parlement voor te leggen....)

De formatie loopt echter toch nog vast in een moeras van politieke en persoonlijke tegenstellingen over de verdeling van de ministersposten en de bewindslieden die deze zouden moeten bezetten. Het CDA blijkt ondanks het 'Ethisch Reveil' geen enkele moeite te hebben met een partnerruil en in snel tempo komt eind 1977 vervolgens het kabinet Van Agt-Wiegel tot stand.

De jammerlijke mislukking van het, gezien de parlementaire verhoudingen, meest voor de hand liggende kabinet toont opnieuw aan dat de door D'66 voorgestane staatsrechtelijke en partijpolitieke veranderingen nog niets aan actualiteit hebben ingeboet. Terwijl menigeen zich nog maandenlang opwindt over de vraag wie nu eigenlijk de schuldige van het formatiefiasco geweest is, wijst D'66 er nog eens op dat de fout voornamelijk in het systeem zelf zit, al spelen persoonlijke factoren natuurlijk wel een rol.

Jan Glastra van Loon gaat in zijn rede tot het congres dat in november '77 in Nijmegen bijeenkomt, nog eens in op de sterk door D'66-ideeën beïnvloede voorstellen van de Staatscommissie Cals-Donner, die eind '74 met name door toedoen van VVD en CDA zijn weggestemd, en op de mislukking van de Progressieve Volkspartij. Hij vervolgt:

'Ons kiesstelsel is uitstekend geschikt voor het verdelen van kamerzetels tussen een aantal partijen naar evenredigheid van de op die partijen uitgebrachte stemmen; het is echter uiterst ongeschikt voor het verenigen van partijen tot de vorming van een regering.'(...)

'Ook het scherpste denken zal geen stelsel kunnen produceren dat geheel zonder nadelen is of zonder mogelijkheden er meer voor zichzelf uit te halen dan met zijn geest en strekking overeenkomt. Dat geldt voor politieke stelsels niet minder dan voor belastingstelsels. Waar het boven alles op aankomt, is spelre-

gels te vinden die door de kiezers worden begrepen en billijk gevonden. Dat kan van het spel om de regeringsmacht zoals dat nu telkens na verkiezingen wordt gespeeld niet worden gezegd. Partijen die bot weigeren over hervormingen van ons kiesstelsel mee te denken en die tegelijkertijd proberen telkens voor zichzelf het onderste uit de kan te halen laden daarom een dubbele verantwoordelijkheid op zich. Zij hebben een speciale verantwoordelijkheid voor het slechte functioneren van het bestaande stelsel en zij houden toch aan dat stelsel vast om de voordelen die zij eruit trekken niet kwijt te raken.

(Democraat, okt. 1977)

Ook dat is iets, dat wij de kiezers duidelijk moeten maken!

Tijdens de CDA-VVD formatie wordt D'66 nog gepolst voor deelname, maar in overeenstemming met de congressuitspraken kiest de fractie voor de zelfstandige oppositie. Jan Terlouw geeft bij de beraadslagingen over de regeringsverklaring (januari '78) aan hoe D'66 zich ten opzichte van het nieuwe kabinet opstelt:

'Volledigheidshalve wil ik hier vermelden dat voor wat D'66 betreft het eerste regeerakkoord nu is vervallen. Er stonden natuurlijk veel punten in waarmee we het hartelijk eens waren (de overgrote meerderheid zelfs), maar wij geven er de voorkeur aan om de oppositie tegen dit kabinet onafhankelijk te voeren, gebaseerd op de samenhangende visie van waaruit het D'66-programma is geschreven. Dit programma zal dan ook de toetssteen van ons handelen zijn.

Hoe zal de fractie van D'66 zich tegenover het kabinet opstellen? Het kabinet heeft van ons niet te verwachten dat wij verbitterd afwijzen alles wat zij voorstelt. Komt het kabinet met iets wat, in onze ogen, goed is, dan zullen wij zeggen: prima. Komt er iets wat we slecht vinden, dan zullen we zeggen: foei.

Maar voortdurend zullen we in ons achterhoofd hebben dat dit kabinet er niet behoorde te zitten. Want we moeten aannemen dat dit kabinet niet gewild is door het Nederlandse volk. Dat scheidt het wrange kader waarbinnen we als oppositiepartij zullen opereren.

Vijandschap hoeft het kabinet niet tegemoet te zien. Zolang 77 van 150 collega's het kabinet overeind willen houden moet dit kabinet het land regeren, en dat zal zo goed mogelijk moeten gebeuren. Lezend het regeerakkoord en de regeringsverklaring, zijn er beslist wel enkele van onze doelstellingen die we met behulp van de Regering kunnen verwezenlijken. Dat zullen we dan niet laten.

(...) Toch zal het verschil met het vorige kabinet niet meteen duidelijk zijn. Voortsukkelens langs bekende paden, waarbij van lieverlee het tempo achteruitgaat, kost weinig energie; toevoeging van energie is nodig bij verandering van koers, en verhoging van tempo. Het vorige kabinet heeft een paar aardige dingen gedaan, die heel veel energie van het kabinet hebben gekost, met name op het gebied van natuurbescherming. Zal dit kabinet ook de innerlijke kracht hebben om dingen te doen die tegenstand oproepen, ook in eigen kring? Wij zijn er bang voor, wij vrezen dat het stilstand wordt. Maar, door ideeënarmoede zal er geen stagnatie hoeven op te treden. Onze fractie is van plan om met grote bereidwilligheid op tal van gebieden ideeën op tafel te leggen, en wel hier, in deze zaal.

Wij zullen het kabinet zeer kritisch volgen, maar in de zin van een actieve oppositiepartij, die via constructieve voorstellen aangeeft hoe het ons inziens beter kan.'

(De Democraat,
feb. 1978)

De verkiezingen van 1978

Bij de Staten- en Gemeenteraadsverkiezingen die kort daarop plaatsvinden zal D'66 duidelijk moeten maken dat de uitstekende uitslag van mei '77 niet louter het gevolg geweest is van de

acties rond Jan Terlouw, maar dat de vierde stroming ook op provinciaal en plaatselijk niveau haar bronnen heeft.

De campagne rond de Statenverkiezingen staat nog geheel in het teken van de kabinetsformatie, waardoor de verkiezingsuitslag een beoordeling inhoudt van het nieuwe kabinet. Van Agt kan tevreden zijn. Het CDA wordt met ruim 35% der stemmen de grote winnaar en overtreft daarmee de PvdA die de winst van de landelijke verkiezingen iets weet te vergroten. De VVD gaat er vergeleken bij '77 ongeveer 1% op achteruit, waarmee een eind is gekomen aan de reeks overwinningen vanaf het begin der zeventiger jaren. De kleinere partijen moeten het door het geweld van de grotere ontgelden en lijden fikse verliezen. De enige uitzondering hierbij vormt D'66 dat zich praktisch op de uitkomst van '77 handhaaft en een winst van achtentwintig Staten-zetels boekt, in vergelijking met de verkiezingen van '74 een spectaculair succes.

Desondanks blijft het gros der commentatoren hardnekkig van een driestromenland spreken. Het feit dat D'66 een eigen, vierde stroming aan het worden is, vindt nog maar nauwelijks erkenning.

Jan Terlouw zegt hierover in zijn rede tot het in november '78 gehouden Zwolse congres het volgende:

'...De identiteit van D'66 wordt steeds duidelijker. De plaats van D'66 in het politieke krachtenveld wordt steeds duidelijker, en aan die plaats ontstaat ook steeds meer behoefte.

Let wel, die plaats moet toch bevochten worden, het is niet een lege plek waar je maar in hoeft te trekken. We zullen onszelf moeten helpen, anderen doen het niet voor ons. De media concentreren zich grotendeels op de grootste partijen. Blijkbaar vindt men deze concentratie van hoofdstromingen het interessantste politieke verschijnsel van de tweede helft van de zeventiger jaren.

Het is ook interessant. Maar het allerinteressantst is misschien wel dat de kiezers weigeren zich te concentreren op drie hoofdstromingen. Hardnekkig, tegen de trend in, tegen de verwachting van iedere politieke commentator in, groeit D'66 in ledental, tot ver boven wat we ooit gehad hebben...'

...Pas na deze laatste verkiezingen ben ik er echt zeker van dat Nederland heeft besloten niet in te stemmen met een verdeling tussen conservatief liberalen, christen democraten en socialisten. Men wenst ook de mogelijkheid te hebben om te stemmen op een partij waarin sommigen zich links liberaal voelen, anderen vrijzinnig democraat, maar waarin allen een redelijk, hervormend, op het individu gericht beleid willen voeren, dat in al z'n facetten uiteindelijk er op neer komt dat de mensen, de bestuurders en de kiezers, democraten worden. Langzaam maar zeker winnen we terrein. D'66, idealistisch, toch opvallend nuchter.'

(Democraat, nov. 1978)

Bij de kort daarop volgende Gemeenteraadsverkiezingen blijkt D'66 wederom in staat een goed resultaat te boeken. Ondanks alle inspanningen rond de wederopbouw van de partij en de twee voorgaande verkiezingen wordt in talloze gemeenten enthousiast campagne gevoerd.

Landelijk omgerekend behaalt D'66 een resultaat van 5,7%, een lichte toename vergeleken bij de Statenverkiezingen. De oogst bedraagt 222 gemeenteraadszetels, waarbij D'66 in 169 gemeenten met een eigen lijst, en in 44 met een gecombineerde lijst uitkwam. In een aantal gemeentes is van deelname afgezien omdat de eigen afdeling nog te pril is of niet voldoende leden heeft voor een goed functionerende raads-(en steun)fractie.

Als absolute topscorer komt de Noordlimburgse gemeente Gennep (15.000 inwoners) uit de bus met 17,9% van de stemmen (een winst van 11,3% t.o.v. de Statenverkiezingen). Gennep levert hiermee niet voor het eerst een uitschieter: vlak voor de rampzalige Tweede Kamerverkiezingen van '72 wist de plaatselijke afdeling in dit CDA-bastion bij tussentijdse gemeenteraadsverkiezingen ruim 12% te behalen, terwijl D'66 bij de een week later gehouden landelijke verkiezingen slechts circa 5% scoorde. Raadslid Paul Wessels vertelt: 'We hebben ons van meet af aan zo veel mogelijk rechtstreeks tot de bevolking gericht. Zo hebben we bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen in '70 een enquête gehouden om te onderzoeken wat we het beste konden aanpakken. Onze ervaring is dat er een grote behoefte aan informatie bij de mensen bestaat. Daar sluiten wij met ons streven naar democratisering en openheid in de politiek goed op aan. De macht zit waar de informatie zit. Onze raadsfractie heeft altijd haar eigen informatiebronnen aangeboord buiten B en W om, bv. bij provinciale instanties, Kamerfractie en Rijksoverheid. Zo kunnen we ook alternatieven presenteren en zelf nota's schrijven en de gemeente dwingen daaraan aandacht te besteden. Zo hebben we stukje bij beetje meer openheid bevochten. Daarnaast vervult de afdeling een soort ombudsfunctie door mensen op hun verzoek te helpen bij ingewikkelde ambtelijke procedures (aanvragen bij B en W e.d.). Het gaat daarbij dikwijls niet zozeer om inhoudelijke adviezen als wel hen te helpen niet verstrikt te raken in de bureaucratie. Het is voor ons niet van belang of iemand wel D'66-lid is; het is ons tenslotte te doen om het verbeteren van situaties en niet om het partijbelang. Langzamerhand hebben we vertrouwen verkregen; de mensen bellen ons op als ze ergens mee zitten. Nu vindt alles wat zo'n beetje progressief is in Gennep zich in D'66. De PvdA bestaat hier voornamelijk uit oudere mensen en is nogal verstand.

Van groot belang is geweest dat we altijd met een vaste kern actieve leden gewerkt hebben op wie je bij nacht en ontij een beroep kunt doen. Allereerst is dat onontbeerlijk voor de raadsfractie, maar ook voor het behoud van het contact met de kiezers. De afdeling zelf is echter niet zo groot (35 leden). De steun die we bij plaatselijke verkiezingen krijgen betekent helaas nog niet dat de mensen lid worden of ook bij landelijke verkiezingen op ons stemmen.'

Een vernieuwde partijorganisatie

De rond 200 nieuwe gemeenteraadsleden die D'66 na de verkiezingen moet leveren en het uitdijende locale en regionale bestuursapparaat van de partij onderstrepen het belang van kadervorming. Met het oog hierop is na de succesvolle verkiezingen van '77 een instituut voor politieke scholing en vorming opgericht. Dit PSVI is met behulp van overheids subsidies op verschillende gebieden actief. Zo worden trainingsdagen voor discussie- en vergadertechnieken belegd en verschillende cursussen voor het zittende en het aankomende partijkader georganiseerd, informatiepakketten samengesteld voor D'66-ers en andere belangstellenden, en de regionale activiteiten op scholings- en vormingsgebied ondersteund. Gezien het feit dat zelfs in D'66 vrouwen in het bestuurlijke kader in de minderheid zijn, terwijl het ledenbestand voor ongeveer de helft uit vrouwen bestaat, is veel aandacht gegeven aan mogelijkheden om die achterstand weg te werken. Een goede organisatie, gebaseerd op voldoende kader onder de leden is voor een politieke partij tenslotte onontbeerlijk, dat is de les die D'66 uit de beginjaren geleerd heeft.

Een tweede punt dat in het verleden aanleiding gaf tot moeilijkheden is de wijze van besluitvorming in de partij. Ook nu weer rijst de vraag of de ALV in dit opzicht bevredigend functioneert en of er andere besluitvormingsprocedures mogelijk zijn. Het hoofdbestuur stelt hiervoor een commissie in die in september '78 haar advies uitbrengt, waaruit blijkt dat uiteindelijk voor het behoud, zij het met verbeteringen, van het bestaande systeem wordt gekozen. Het advies vermeldt eerst de negatieve kanten van de wijze waarop het congres functioneert: een overladen agenda met ongelijkwaardige voorstellen, papierlawines, chaos, tijdnood, wat allemaal vaak eindigt in precies datgene wat niet gewild wordt, nl. doorverwijzing van vele voorstellen naar overleg in kleinere kring; de moeilijkheid om de leden voldoende te informeren en de daaruit voortvloeiende onmogelijkheid om iedere congresganger voldoende inzicht te geven in alle pro's en contra's van elk voorstel. Als pluspunten signaleert de commissie:

'Duidelijke positieve aspecten van het congres liggen vooral in aspecten die van belang zijn voor het betrekken van de leden en anderen bij D'66.

Het individuele lid is in vele gevallen in een geïsoleerde positie. Door deel te nemen aan een congres kan hij gemotiveerd worden en een besef van gevoelsmatige binding krijgen. Hij 'hoort ergens thuis', herkent een mentaliteit die hem bevalt. Opinieleiders, 'kopstukken' en onbekende woordvoerders kunnen inspireren en er is een mogelijke uiting voor creatieve gedachten. Iedereen kan meedoen en hetgeen er plaatsvindt is voor iedereen te volgen. De besluitvorming zal minder 'opportunistisch' (chauvinistisch) zijn dan die van vaste partij-onderdelen. De 'basis' kan zich uiten; denkbeelden kunnen doorstromen, ook ná een congres. Men ontmoet oude kennissen en voelt zich één grote familie. Door al deze mogelijkheden blijft men terug komen en zal men eerder geneigd zijn een D'66-standpunt te verdedigen.

Verder geeft het congres een mogelijkheid tot beeldvorming naar buiten. Markante standpunten bereiken een groot publiek (televisie!). Er is veel drukte, vlaggen, er komen foto's in de kranten.

Tenslotte is van groot belang dat de leiding van het congres niet in handen van het HB of de partijvoorzitter is, doch dat er onafhankelijke, wisselende voorzitters zijn. Dat is bij geen der grote partijen het geval; het versterkt het gevoel van onafhankelijkheid. Het maakt de congresganger bewust van de verscheidenheid der vele functies in de partij en kweekt het gevoel dat men niet wordt gemanipuleerd; er zijn geen 'partijbonzen.'

(Democraat, nov. 1978)

Na verschillende alternatieven, zoals bv. de evenredige ver-tegenwoordiging, onderzocht te hebben, komt de commissie in haar advies tot het volgende oordeel:

'Het geheel overziende, geven wij in beginsel aan de ALV de voorkeur: Zij belichaamt op unieke wijze de grondgedachten en mentaliteit van D'66, nl. dat elke burger in een democratie onbelemmerd toegang moet hebben tot de menings- en besluitvorming.

Mede door de – op zichzelf als bijzonder positief te waarderen –actieve inzet van de leden, leidt de onbeperkte toepassing van dit beginsel in D'66 in de praktijk tot woekeringen die het organisme van de ALV steeds meer dreigen te verstikken. Het congres verliest veel kostbare tijd aan detailkwesties en komt aan discussies over hoofdlijnen van het partijbeleid te weinig toe – terwijl het juist die discussies zijn die voor de meeste deelnemers van wezenlijk belang zijn. Om hierin verbetering te brengen is het noodzakelijk dat de ALV voorafgegaan wordt door een deugdelijk proces van prioriteitstelling en selectie van agenda-onderwerpen door een veel uitvoeriger (en dus langduriger) vooroverleg.'

(Democraat, nov. 1978)

Het vraagstuk van de besluitvorming in de partij is nog des te brandender geworden vanwege de snelle groei van het ledental. Terwijl de congressen in de periode tot '74 gemiddeld tussen 400 en 600 leden trokken, is het aantal congresgangers nu dikwijls gestegen tot rond de 1000.

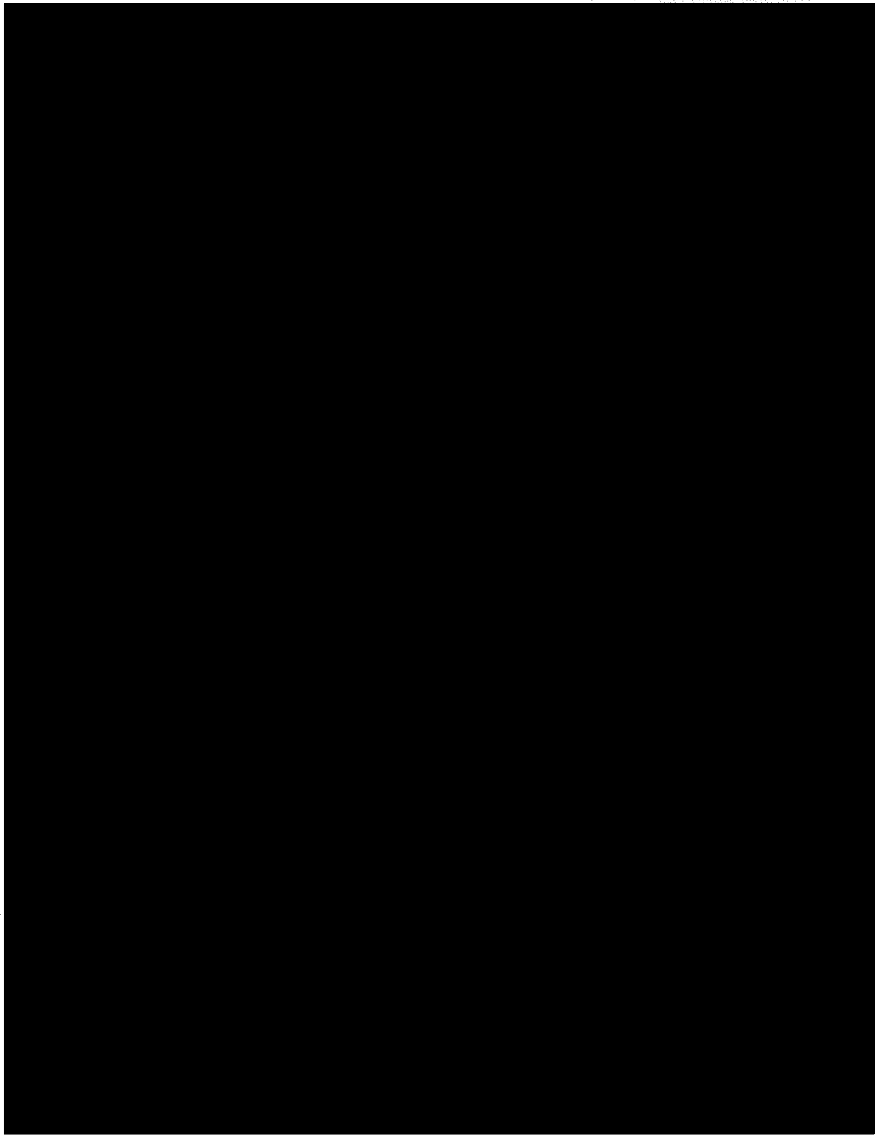
Midden '78 is het ledental gestegen tot ruim 11.000, meer dan een verdubbeling vergeleken met de periode na afloop van de acties rond Jan Terlouw. De Democraat geeft een overzicht van het ledental per provincie op 1 juli '78. Het is interessant dit te vergelijken met de regionale verdeling van 10 jaar daarvoor.

	1968		1978	
Groningen	141	3.8%	547	4.9%
Friesland	81	2.2%	360	3.3%
Drenthe	54	1.4%	328	3.0%
Overijssel	242	6.5%	656	5.9%
Gelderland	254	6.9%	1133	10.2%
Utrecht	261	7.0%	1280	11.6%
Noord-Holland	1034	27.0%	2445	22.1%
Zuid-Holland	1176	30.1%	2858	25.8%
Zeeland	78	2.1%	180	1.6%
Noord-Brabant	272	7.3%	926	8.4%
Limburg	164	4.4%	286	2.6%

(NB: het totaal is niet
100% vanwege leden
in het buitenland)

*Aar de Goede
brengt zijn Europese
stem uit.
(Foto: ANP)*

De Europese verkiezingen

Op het najaarscongres van november '78 te Breda is het voornaamste punt van discussie de opstelling van D'66 bij de Europese verkiezingen, die ruim een half jaar later (juni '79) voor het eerst rechtstreeks zullen plaatsvinden. Dat D'66 van ganser harte aan deze verkiezingen mee zal doen spreekt voor zich (zie bv. de Leidse rede van Van Mierlo).

Het parlement is sinds zijn oprichting in '58 samengesteld uit leden van de nationale parlementen van bij de EEG aangesloten landen. In de twintig jaar van zijn bestaan heeft het nauwelijks invloed en controle kunnen uitoefenen op het Europese beleid. Na talloze pogingen om hierin verandering te brengen wordt in '74 tijdens een Europees topeverleg in Parijs besloten rechtstreekse verkiezingen voor het parlement te zullen houden. Het

heeft echter nog heel wat voeten in de Europese aarde voor het in september '76 door de EEG-ministerraad bekrachtigde besluit uitgevoerd zal worden. Vooruitlopend op de verkiezingen zijn verschillende in het parlement vertegenwoordigde stromingen al tot federatievorming overgegaan, zoals de socialisten, christendemocraten en liberaal-democraten. De vraag is nu hoe de D'66-doelstellingen op het Europese vlak het best tot hun recht kunnen komen: moet D'66 zich aansluiten bij een van deze federaties en/of de daarmee verbonden fracties – in de praktijk gaat de keus tussen de socialisten en de liberaal-democraten – of moet zij zich onafhankelijk opstellen? Er zijn zeker argumenten die pleiten voor het aansluiten van de D'66 Europarlementariërs bij een fractie. Als zij immers daar buiten zouden blijven, zouden zij het moeten stellen zonder de uitgebreide administratieve ondersteuning waarover de grote fracties kunnen beschikken, minder kans maken om in de parlementscommissie te komen waar zij een voorkeur voor hebben e.d. Daar staat echter tegenover dat de genoemde federaties politiek zeer uiteenlopende partijen in zich herbergen en dat de aansluiting bij een van hen zou betekenen dat D'66 zou 'bijdragen aan een valse start van de Europese partijvorming', zoals het hoofdbestuur het in een discussienota voor het congres formuleert. De nota legt uit waarom er in ieder geval geen sprake van kan zijn dat de partij D'66 zich bij een van deze federaties zal aansluiten:

Het Europese vlak

'Op den duur zou D'66 niet meer als D'66 aan Europese verkiezingen moeten deelnemen. Deze constatering lijkt op het eerste gezicht in strijd met het besluit van het D'66-congres van april 1978 toen de Algemene Leden Vergadering besloot om aan de verkiezingen voor het Europese Parlement in juni 1979 deel te nemen. Toch is dat niet zo.

De Europese verkiezingen zullen immers pas dan werkelijk Europees zijn als de politieke partijen die zich aan de kiezers presenteren ook werkelijke Europese partijen zijn en niet nationale partijen die soms wel, soms niet met buitenlandse partijen samenwerken. D'66 is een uitgesproken voorstandster van Europese samenwerking en eenwording, zoals uit ons Beleidsprogramma duidelijk blijkt. De consequentie uit deze politieke keuze moeten wij ook trekken als het ons eigen functioneren als politieke partij betreft. De doelstelling voor de lange termijn moet dan ook zijn de totstandkoming van een Europese progressieve democratische partij die zich inzet voor dezelfde politieke idealen als waar D'66 zich sterk voor maakt. Het zal uiteindelijk deze partij en niet D'66 moeten zijn die aan de Europese verkiezingen deelneemt(...)

Een Europese progressieve democratische partij

Voor D'66 betekent dit dat wij zullen moeten streven naar de totstandkoming van een Europese progressieve democratische partij die, zoals reeds gesteld, niet een exacte copie van onze partij kan zijn. Deze partij zal een eigen Europees gezicht moeten krijgen. Daarbij zal D'66 echter wel in het politieke programma van de partij de volgende hoofdpunten terug moeten kunnen vinden:

- een principiële steun aan de Europese eenwording, zonder dat dit echter betekent dat wordt gestreefd naar een soort Europese super-staat, waaraan zoveel mogelijk nationale bevoegdheden moeten worden overgedragen;

- een verdieping van de democratie in Europa, in de eerste plaats d.m.v. een veel grotere democratische contrôle op de Europese eenwording;
- een onderstreping van de noodzaak van verder economische en monetaire samenwerking ter bestrijding van de economische stagnatie;
- een erkenning van het feit dat aan de economische wederopleving grenzen worden gesteld door de eisen die het natuurlijk milieu stelt;
- een beleid gericht op een rechtvaardiger inkomensverdeling in de wereld, die de bevolkingen van de arme landen de mogelijkheid biedt om zelf hun eigen ontwikkeling en ontplooiing te bepalen.'

(Democraat, sep. 1978)

Terwijl D'66 zich als partij niet bij een Europese federatie zal aansluiten, is nog een vraag apart of de D'66-afgevaardigden zich bij een fractie in het Europese Parlement zullen aansluiten. Het hoofdbestuur stelt voor dit te laten afhangen van de politieke ervaringen met die fracties. Glastra van Loon legt in het partijblad uit wat het hoofdbestuur daarbij voor ogen staat:

'De hoofdbestuursresolutie stelt voor die beslissing niet te nemen dan nadat de nieuwe samenstelling van de fracties door de komende verkiezingen is bepaald en verkend. De HB-resolutie stelt bovendien voor die beslissing niet te nemen dan nadat de uitkomsten van die verkenning zijn voorgelegd aan een algemene ledenvergadering en deze over een mogelijke aansluiting bij een fractie is gehoord. Aan die beslissing zal een zorgvuldige afweging vooraf moeten gaan op basis van gegevens die pas dan bekend zullen zijn en in het kader van de verhoudingen die zich dan in Europees verband aftekenen. Uitspraken over die beslissing op dit moment zouden daarom voorbarig zijn en slechts een schijn van zekerheid kunnen bieden.'

(Democraat, nov. 1978)

Het congres dat in november '78 in Breda bijeenkomt gaat met de voorstellen van het hoofdbestuur accoord en stelt tevens het Europees program van D'66 definitief vast. Ondanks de grote eensgezindheid die hierbij naar voren is gekomen, menen bepaalde journalisten toch een ware vleugelstrijd binnen de partij te bespeuren rond de vraag met welke fractie de toekomstige D'66-Europarlementariërs zullen samenwerken. Zij bombarderen Hans van Mierlo en Laurens-Jan Brinkhorst, die beiden overwegen zich kandidaat te stellen, tot voormannen van twee 'vleugels' die met de socialistische respectievelijk de liberaal-democratische fractie zouden willen samenwerken. Hierin zit een kleine kern van waarheid: Brinkhorst en Van Mierlo zijn het er geheel mee eens dat D'66 zich als partij niet bij een federatie moet aansluiten, maar voor wat betreft de samenwerking met een bepaalde fractie in het parlement leggen zij andere accenten. Met de heftige meningsverschillen binnen D'66 rond de progressieve samenwerking in gedachten blazen sommige commentatoren dit verschil van opvatting op, daarbij vergetend dat Brinkhorst en Van Mierlo het over de progressieve samenwerking juist met elkaar eens waren geweest. Uiteindelijk stellen zij zich echter geen van beiden kandidaat en de volstreekte eenstemmig-

heid die sindsdien in de partij op het punt van de koers van D'66 in Europa blijkt te heersen, geeft wel aan dat deze 'vleugelstrijd' in de pers schromelijk is overdreven.

Verrechtsing?

Een ander verwijt uit journalistieke koker aan het adres van D'66 is dat zij zou verrechtsen – weer eens wat anders dan de bijna traditionele beschuldiging dat D'66 slechts een PvdA-bijwagen zou zijn. Jan Terlouw beantwoordt op het congres in Breda de kritiek dat D'66 naar rechts zou zijn opgeschoven aan de hand van vergelijkend onderzoek dat is opgesteld over het stemgedrag van de fractie in de Tweede Kamer in de periode mei '77 – augustus '78. Daaruit blijkt dat de door D'66 ingediende moties het vaakst de steun kregen van de PSP (92%) en daarna van de CPN (80%), de PPR (74%), met de PvdA (55%) op de vierde plaats. Dat voor wat de verrechtsing betreft. Het antwoord op de vooral van VVD-zijde geuite beschuldiging dat D'66 weer als bijwagen van de PvdA dienst doet, komt naar voren uit het overzicht van de moties van andere partijen waaraan D'66 haar steun heeft gegeven: het CDA neemt hier de eerste plaats in met 83%, gevolgd door de PvdA (78%), de PPR (60%) en de VVD (53%). Terlouw gaat nog dieper in op de zogenaamde verrechtsing van D'66 in zijn rede tot het voorjaarscongres dat in maart '79 in Amsterdam plaatsvindt:

'(...) Ik wou het even hebben over de zogenaamde verrechtsing. Lariekoek. Als iemand u zegt dat D'66 zou verrechtsen, vraag hem dan vriendelijk om een voorbeeld. Hij zal u het antwoord schuldig blijven. D'66 was en is en zal blijven een partij die een progressief beleid voorstaat, die progressieve voorstellen doet, die op de bres staat voor vernieuwing, voor solidariteit, voor doorbreking van machtsstructuren, in ons land en in de rest van de wereld. Dat we daarbij redelijk blijven en weigeren als geblinddoekte stieren tegen een betonnen muur te rennen om onze horens te breken, dat is dan zeker verrechtsing. Nee, dat kan het niet zijn, want we hebben altijd al meer belangstelling gehad voor verrekijkers dan voor blinddoeken. Wat is het dan? Die zogenaamde verrechtsing is uitsluitend dat we onze identiteit behöeden. We weigeren ons te laten indelen bij wie dan ook, bij de PvdA, of bij links, of bij de zogenaamde liberalen. Daar ligt onze dreiging voor de anderen, dus daarop richt zich de aanval. Links is niet identiek met socialisme, progressiviteit is geen alleenvertoningsrecht van socialistische partijen.

Van wie ben je, dat is de vraag die ons onophoudelijk bestookt. Kies! Voeg je bij een ander en je identiteit is die van de ander. Daarom ergert iedereen zich ongelukkig dat we onafhankelijk naar Europa gaan. Daarom altijd weer de vraag: zou je ooit meedoen aan een CDA/VVD-kabinet? Daarom de steeds dwazer wordende pogingen om ons af te schilderen als afhankelijk van de PvdA, pogingen om onze gegroeide onafhankelijkheid en zelfstandigheid te ontkennen. Kreten als 'CDA zonder C', 'de partij verrechtst', ze komen voort uit die ene wens: tast hun identiteit aan, want die is voor alle anderen levensgevaarlijk. Hij is levensgevaarlijk, omdat steeds meer mensen in een drammerige, gelijkhebbende, machtsbeluste, gepolariseerde wereld die identiteit herkennen, als iets waar ze bij willen horen, als iets wat werkelijk nieuw en echt is in de verouderde politieke structuren.'

(Democraat, apr. 1979)

Intussen is Aar de Goede tot Europees lijsttrekker van D'66 verkozen. In een rede die hij bij het begin van de campagne in januari '79 houdt gaat hij in op de handicaps die het nieuwe parlement zal moeten overwinnen: een geringe belangstelling van de kiezers en de beperkte bevoegdheden waarmee het van start moet gaan. Vervolgens somt hij een aantal kernthema's op die voor Europa's toekomst van wezenlijk belang zijn:

- Een democratisch Europa;
- Een veilig Europa;
- Een met de Derde Wereld solidair Europa;
- Een schoon Europa;
- Een welvarend Europa.

De verkiezingscampagne verloopt tamelijk lusteloos. Aar de Goede zei het al aan de vooravond van de campagne: 'we hebben in vijf maanden in te halen, wat gedurende twintig jaar volstrekt verwaarloosd is: de burgers duidelijk te maken dat de EEG iets anders is dan het Eurovisie-songfestival.' D'66 gaat echter zelf met enthousiasme de verkiezingsstrijd in; de partij heeft duidelijk een eigen koers: progressief en pro-Europees, en de opiniepeilingen voorspellen winst.

De uitslag van de verkiezingen in begin juni '79 verrassen vriend en vijand. De door opiniepeilingen voorspelde groei van de D'66-aanhang wordt door het resultaat van 9% nog overtroffen. Bovendien weet Suzanne Dekker, nr 2 op de D'66-lijst 91.949 voorkeurstemmen te behalen, het hoogste aantal in de vaderlandse geschiedenis. Campagneleider Veldhuizen maakt in de Democraat nog de volgende kanttekeningen bij de uitslag:

- 'Allereerst is er sprake van een evenwichtige verdeling tussen mannelijke en vrouwelijke kiezers. Deze is nu 50 : 50, terwijl dit bij de Tweede Kamerverkiezingen 40% mannen en 60% vrouwen was.

- Verder blijkt dat van de kiezers die in 1977 op D'66 stemden en nu weer stemden, 80.8% nu ook D'66 stemden. Een kiezerstrouw die in vergelijking met de Provinciale Statenverkiezingen met een reuzensprong vooruit is gegaan (kiezerstrouw Prov. Staten '78 t.o.v. TK-verkiezingen in '77: 69.1%).

- Ook bleek dat D'66 zeer gewaardeerd wordt door kiezers die in 1977 op andere partijen stemden. Volgens Marcel van Dam (De Volkskrant 8-7-'79) komt de winst van D'66 voor 20% van voormalige CDA-stemmers, voor 31% van de PvdA, 17% van de VVD, 6% van de PPR en 11% van nieuwe kiezers.

- Een simpele beschouwing van het aantal stemmers leert dat D'66 als enige van de grote politieke partijen méér kiezers heeft in vergelijking met de Tweede Kamerverkiezingen. De andere 'winnaar', het CDA, had ongeveer 600.000 stemmen minder.

Erg verheugend dus. Daarom maar niet speculeren over de vraag, hoeveel méér voordeel we zouden hebben gehad als de jeugdige kiezers – die nu in mindere getale zijn opgekomen – er wel volledig bij geweest zouden zijn.'

(Democraat, juni 1974)

Groeiende aanhang

Omgerekend zou D'66 met dit resultaat 13 zetels in de Tweede Kamer veroverd hebben, en de sedertdien gehouden opiniepeilingen bevestigen de opgaande lijn. Zo zou D'66 volgens een

NIPO-enquête eind '79 goed zijn voor 17 zetels, waarbij de winst zowel van PvdA als VVD van nieuwe kiezers afkomstig is. Bij een enquête die het inmiddels verdwenen weekblad Nieuwsnet in maart 1980 publiceert stijgt D'66 tot boven de twintig zetels. Het blad geeft de resultaten van een onderzoek naar de doorsneekiezer van D'66:

OPLEIDING		INKOMEN		LEEFTIJD:	
Middelbaar ond.:	15%	Min. -24.000:	17%	18-24 jaar:	21.5%
Hoger ond.:	25%	24.000-29.000:	10%	25-34 jaar:	30%
Uitgebr. ond.:	23%	29.000-50.000:	38,5%	35-49 jaar:	22.5%
Lager ond.:	37%	Meer dan 50.000:	15%	50-64 jaar:	17%
		Wil niet zeggen:	19.5%	Ouder dan 65 jaar:	9%

Jan Terlouw wordt door Nieuwsnet naar aanleiding van dit onderzoek geïnterviewd:

'Vroeger dacht ik dat we niet groter konden worden dan een procent of 10. Het soort mensen, vrijzinnig democraten. Meer zijn 't er niet. Maar de tijden veranderen. Een partij als D'66 zou vijftien jaar geleden nooit zo groot zijn geworden. Nu wel...'

Ligt het succes van D'66 aan de redelijke toon van oppositie?

Terlouw: 'Ik denk de redelijke wijze van oppositievoeren. Ik weet het niet hoor, het is raden.

Wij doen altijd wat wij vinden dat nodig is. Ik geloof dat de PvdA meer een stramien heeft van: 'je bent het kabinet steeds aan het bestrijden.' Wij kijken meer naar het beleid. En daar zijn we voor of daar zijn we tegen.'

Maar dan krijg je op je brood: jullie kiezen niet. Het is wel redelijk, maar het is geen alternatief.

'Dat vind ik een heel dwaas verwijt. Waarom betekent kiezen altijd dat je tegen de regering bent? Is dat kiezen? Ons kiezen is kiezen voor een consistente beleidslijn. Laat de critici maar eens aantonen dat wij niet consistent zijn als we af en toe de regering steunen. Die doet soms iets redelijks en soms iets onredelijks. Je zou je eigen lijn toch totaal verloochenen als je wat je doet laat bepalen door wat de regering doet?'

Als je genuanceerd over zaken zit te praten kom je toch altijd uit op een enerzijds, anderzijds. Je kunt beter eenzijdig zijn, maar wel heel duidelijk. Dan ben je veel meer herkenbaar.

Terlouw: 'Ik denk dat dat niet meer opgaat, vandaag de dag. Ik denk dat de groei van D'66 precies op het goede moment komt, omdat de mensen veel bewuster zijn. De informatie is veel beter dan vroeger. Dus de tijd is veel meer rijp om te luisteren naar een partij die een beroep doet op je oordeelsvermogen...'

Is de marge tussen onduidelijkheid en geschipper niet heel smal?

'Als iemand tegen je zegt: je hebt een genuanceerd standpunt, leg het nu maar eens in 30 seconden uit. Ja, dan zit je in moeilijkheden. Want dan is het beter om een kreet te roepen. Dus je zit er wel eens mee. maar toch moet je proberen die dingen duidelijk te zeggen. Maar je mag geen knieval maken voor duidelijkheid als dat ten koste gaat van de waarheid. En ik heb het gevoel dat heel veel mensen dat ook vinden.

Ik denk dat het niet makkelijk is aan te tonen dat wij niet een heel duidelijke consistentie hebben. Namelijk kiezen voor wat zwak is. Maar anders dan bij anderen zijn dat niet automatisch diegenen die laag betaald worden. Er kunnen ook heel andere zwakke groepen zijn, mensen die door de technologie worden

vermalen, of vereenzamen. Of die tegen hun zin, al hebben ze nog zoveel geld, naar een bejaardentehuis moeten. Culturele minderheden.'

Je hoort wel eens schertsende dingen over het D'66 van Van Mierlo en het D'66 van Terlouw. Van Mierlo die wou midden in de nacht nog even de kroeg in en u schijnt dan meer een gestage drinker. Zullen mensen die zich toen thuisvoelden dat nu nog wel hebben?

'Het verbaast mij: ze komen allemaal weer terug van weggeweest. Hoe langer hoe meer mensen die een tijdje weg zijn geweest, naar de PvdA of de VVD, je ziet ze allemaal weer verschijnen. Ze voelen zich dan toch thuis bij een partij als de onze. Ze zeggen dan wel dat hij een beetje van karakter is veranderd. En dat is ook wel zo.'

Maar ze voelen zich kennelijk niet zó thuis dat ze blijven.

Ze zijn weggegaan van ellende. We hadden nog driehonderd actieve leden, maar ze komen terug want de sfeer is nog dezelfde. De politieke koers is een beetje anders. Die koers van Van Mierlo was veel meer de beweging en het krankzinnig avontuur. Terwijl mijn koers, als ik het nu eventjes bind aan de politieke leider, veel meer die is van het gaan naar een partij die de palen van zijn partij diep in de grond slaat.'

(Nieuwsnet, 15/3/1980)

'Een stijl van werken'

Ook in andere weekbladen is de onstuimige groei van D'66 aanleiding tot nader onderzoek.

Onder de kop 'Deskundigheid als ideologie' geeft de Haagse Post in mei '80 het volgende beeld van het 13.000 leden tellende D'66:

'Partijpenningmeester Prevoo voegt het congres van de Democraten vermanende woorden toe: 'Het grote probleem van D'66 is de extreem lage organisatiegraad, de verhouding tussen het aantal mensen dat op ons stemt en degenen die lid zijn. In feite wordt dit beeld steeds slechter; de groei van het ledental is veel trager dan die van onze aanhang uit de verkiezingsonderzoeken.'

Menige politieke partij zou met zo'n probleem gezegend willen zijn. In vijf jaar tijd klauterde D'66 van driehonderd naar dertienduizend leden. Toch is maar één op de 38 D'66-stemmers lid van zijn favoriete partij. Ofschoon het partijbureau kreunt onder de last van de administratieve verwerking van de D'66-revival, is er toch de niet aflatende stroom oproepen om toch vooral nieuwe leden te winnen.

Nieuwe leden betekenen meer contributie, geld dat nodig is voor de opbouw van een partij-organisatie; voor de eerste maal in de geschiedenis eigenlijk. Het wetenschappelijk bureau zit ook te krap en de kaderscholing moet zich verder ontplooien.

Leden moeten er ook zijn om al die zeteltjes in gemeenteraden, statenfracties en Tweede Kamer te gaan bezetten. In het parlement wellicht van acht naar twintig, al zegt elke functionaris gereserveerd: 'Nou, dat moet ik eerst nog zien.' Over twee jaar kon het huidige aantal van ruim 220 D'66-ers in de diverse gemeenteraden wel eens vertienvoudigen.

De groei stuipen hebben niet alleen een organisatorische kant, maar ook een politiek inhoudelijke. Want de partij die zichzelf vijf jaar geleden al opgegeven had, maar nog niet opgehéven, moet als volwaardig speler op het politieke terrein natuurlijk ook een compleet beleidsprogramma in elkaar timmeren, dat dan weer de basis vormt voor een in 1981 te hanteren verkiezingsprogramma. Het is kort dag, maar wie aan het politieke bestel wil deelnemen moet nu eenmaal meer in zijn politieke bagage hebben dan wie dat bestel beoogt op te blazen.

Daar bovenuit torenen dan nog de strategische vragen als: wel of niet samen met de PvdA in een blok tegenover een meer duurzame CDA-VVD-coalitie? Alles bijeen vormt dat de politieke identiteit van D'66. Daarover is al veel te

doen geweest. Kwalificaties als liberaal of vrijzinnig-democratisch, ondogmatisch radicaal en dergelijke vindt de Groningse hoogleraar staatsrecht en D'66-kandidaat-senator mr Jan Vis onzinnig: 'Ze hebben te maken met waar we vandaan komen, maar niet met wat we zijn.'

En als er één ding is waar de Democraten allergisch voor zijn, dan is het wel beplakt te worden met een etiket, waardoor ze in het politieke spectrum een plaatsje toegewezen krijgen. Het belemmert de politieke armslag en vormt een bedreiging van de groeikansen. De vraag is echter of er niet een verband te vinden is tussen het soort mensen dat D'66 een aantrekkelijke politieke groepering vindt, de wijze waarop die partij zichzelf en de politieke besluitvorming daarbinnen organiseert, en de politieke uitkomsten van dat mechanisme. Het kan in ieder geval een antwoord geven op de vraag wat het D'66-lid van zijn partij wil en hoe daaraan gestalte gegeven wordt. (...) De D'66-afdelingen vervullen nagenoeg geen functie bij de behandeling van landelijke politieke kwesties, ze richten hun werkzaamheden vooral op de plaatselijke politiek. Geen van de afdelingen die wij bezochten deed ook maar iets aan de voorbereiding van het op 25 en 26 april in Nijmegen gehouden congres, hoewel daar toch belangrijke delen van het beleidsprogram moesten worden vastgesteld als de hoofdstukken Volksgezondheid (waaronder abortus), Energie (waaronder kernenergie) en Media. Op de Amsterdamse afdelingsvergadering sprak fractieleider Ernst Bakker, van oudsher attent op de aanwezigheid van media, daar nog schande van. Na herhaald aandringen beloofde het bestuur ter plekke beterschap. Maar het lid Betty Groen stelde simpelweg: 'Waarom zouden we dat wel doen, we sturen als afdeling toch geen afgevaardigden? Zeker nu er voorbereidende deelcongressen over die onderwerpen zijn heeft het in afdelingen geen zin meer om over landelijke politiek te praten. Ieder lid kan naar het congres toe, daar aan de discussie deelnemen en stemmen.'

De afdelingen vormen dus wel de basis voor het plaatselijke politieke werk, maar wie als Democraat de landelijke politiek wil beïnvloeden doet er beter aan in een Werkgroep plaats te nemen. Er zijn er in overvloed, 45 op dit moment, ondergebracht in vijf secties, waaraan tussen de zeven- en achthonderd leden deelnemen. Vanuit die werkgroepen worden de adviezen aan de Kamerfracties gegeven over lopende onderwerpen en worden de fundamenten voor de hoofdstukken van het beleidsprogram in lijvige stukken neergeleid.

Er zijn binnen D'66 dus twee bases, de lokale en de landelijke, die vrijwel los van elkaar opereren. Op het provinciaal niveau ontbreekt vrijwel elke basis. Het Gelderse statenlid Aad Nuis: 'Dat is werkelijk het rustigste plekje in onze partij wat je je maar denken kunt, daar bemoeit geen lid zich mee. We hebben in Gelderland de afdelingen nu eigenlijk gedwongen een afgevaardigde te sturen als een soort klankbord voor onze fractie.'

Het opmerkelijke van de twee wel bestaande bases is echter dat ze dan wel los van elkaar staan, maar dat op beide niveaus zich dezelfde manier van opereren openbaart.

(...) Bea Nuis bezet in Winterswijk voor D'66 één van de 21 raadszetels, geholpen door een steunfractie van acht mensen. Welbeschouwd opereert ook zij grotendeels volgens het Gennepse model: een erkend ombudsvrouw, die zich vooral inzet voor kleine planologische kwesties, zoals geweigerde bouwvergunningen. Ook zij trekt daarvoor op eigen houtje desnoods naar de provincie in Arnhem. 'Iemand met een baan zou dit werk niet kunnen doen,' denkt ze. En vrijwel meteen daarop weer het probleem: 'Daar zouden wij ook wel eens voor kunnen komen te zitten, ja, hoe kom je aan de goeie mensen om dit werk te doen?' Wat voor 'soort' mensen voelt zich nu aangetrokken door D'66? 'Over het algemeen mensen die van buiten Winterswijk komen en geen politiek verleden hebben, zeker niet in deze gemeente zelf. Leraren, mensen die de zaak in de PvdA te veel dichtgeslijd vinden. Aan de andere kant zie ik ook

mensen, die toch bij de VVD hoorden. En jonge CDA-ers, die losbreken van het geloof, zonder dat ze zo direct politiek bepaald zijn.' Wat hebben deze uiteenlopende figuren dan gemeen? Het algemene progressieve gevoel van 'opkomen voor de man die onder ligt'? Dat is een reden om in de politiek te gaan; weg van het eigenbelang. Wat ontbreekt ook is een gevoel van orde, planning, de wil om de zaak in de vingers te houden, ze zijn wat anarchistischer. Verder is er de manier met elkaar te discussiëren, waarvan Han Lammers ooit eens vroeg 'Wanneer beginnen jullie nu met politiek?' Bij D'66 gaat dat wat naïefer dan bij de PvdA, er zijn geen vleugels en kongsi's, het is allemaal veel wisselender. D'66 mag dan wel klagen over te weinig leden, maar van die leden zijn er opvallend veel actief in dit soort werkgroepen. De Groningse hoogleraar Jan Vis: 'We trekken nogal wat mensen aan die belangstelling ontwikkelen voor politiek. Maar niet vanuit een sterk maatschappelijk engagement met algemene vraagstukken, doch voor specifieke problemen. En men denkt dan heel gauw in instrumentele termen.'

Jan van Berkom uit Den Bosch: 'Het kader van andere partijen is, denk ik, minder in beleidszaken zelf geïnteresseerd; bij ons veel meer. Dat komt ook doordat de leden van die werkgroepen in hun dagelijkse leven zich met dezelfde onderwerpen bezig houden. Ze zijn er door hun werk bij betrokken of hebben op andere wijze te maken met dat deel van het beleid, dat in hun werkgroep aan de orde komt Het zijn deskundigen.'

'Verder zie je weinig diepe overtuiging. Er is wel politieke interesse, maar niet zo verschrikkelijk. Je komt eigenlijk nooit tegen dat iemand over z'n toeren gaat in een discussie. Het zijn ook mensen die zich vaak voor het eerst van hun leven met politiek bezig houden.'

Ruud Stam, de directeur van het wetenschappelijk bureau bevestigt dat laatste: 'Negentig procent van de mensen die in de werkgroepen actief zijn, heeft geen politieke ambities. Het feit dat men zijn ideeën kwijt kan is al voldoende beloning.' (...)

Volgens mr Jan Vis is het gevaar van het kwijt raken van het overzicht door de grote activiteit van de werkgroepen en de zware betekenis van de voorcongressen reëel aanwezig. 'Ik zou nu niet kunnen zeggen wat er in ons program staat over volksgezondheid. Er komt een soort corporatisme in de partij, een sectorale opbouw. Als je je erg inspent is het met 13.000 leden misschien nog wel te overzien, maar hoe gaat dat straks met 30.000 leden?'

Ook directeur Stam van het wetenschappelijk bureau wijst op de omvang van het program, dat op zichzelf al weer een uittreksel is van een nog overvloediger produktie van de werkgroepen. De discussie valt steeds moeilijker te volgen, laat staan te beïnvloeden door leden die niet goed op de hoogte zijn.

De praktijk wijst uit, dat de volstreekte democratie van een congres waarop elk lid toegang heeft en stemrecht uitoefent, tegen dit bastion van deskundigheid aan de verliezende hand is. Op het hoofdstuk Volksgezondheid werden vijftig amendementen ingediend, waarvan slechts zestien door individuele leden. Van de laatste categorie haalde de helft het congres, terwijl van de door de werkgroep of in het wetenschappelijk bureau actieve leden voorgestelde wijzigingen het overgrote deel op het congres belandde en daar ook werd aanvaard. Zowel bij de activiteiten als bij de honorering daarvan door het congres trokken de in de partij georganiseerde deskundigen ruimschoots aan het langste eind. Voor het hoofdstuk Energie lag dit in wezen precies hetzelfde. Directeur Stam: 'Als je in D'66 invloed wilt hebben moet je dat eerder bereiken via de werkgroepen dan via de afdelingen. Dat komt ook doordat we in onze partij geen vleugels hebben die zich om een belang of een opvatting concentreren. Die zijn er niet, er is ten aanzien van alles een koude nuchtere benadering.' (...) Het zou een vergissing zijn te menen dat de werkgroepen van partijbestuur en fractie in D'66 uitsluitend zoveel ruimte en stimulansen krijgen om tegemoet

te komen aan de particuliere hobby's van grote groepen leden. Er is ook zo iets als noodzaak. De noodzaak van kadervorming in een groeiende partij natuurlijk, maar ook de noodzaak om een kwalitatief doortimmerd beleidsprogramma te hebben op alle terreinen van overheidsbeleid.

De vrees voor een herhaald identiteitsverlies staat als een doem op de achtergrond. Fractiemedewerker Ernst Bakker: 'Juist als je groeit en dat ten koste van anderen gaat (30 procent van de nieuwe aanhang komt van de PvdA, 8 procent van de VVD en 13 procent van het CDA) sta je aan veel aanvallen bloot. Toen het slecht ging liet je wel eens onderwerpen liggen, dat kan nu niet meer. Je moet straks op alle fronten tegen de PvdA opgewassen zijn. Bij de vorige verkiezingen waren er drie partijen, nu zijn het er duidelijk vier. Je kan het niet meer maken om ergens niet bij te zijn.'

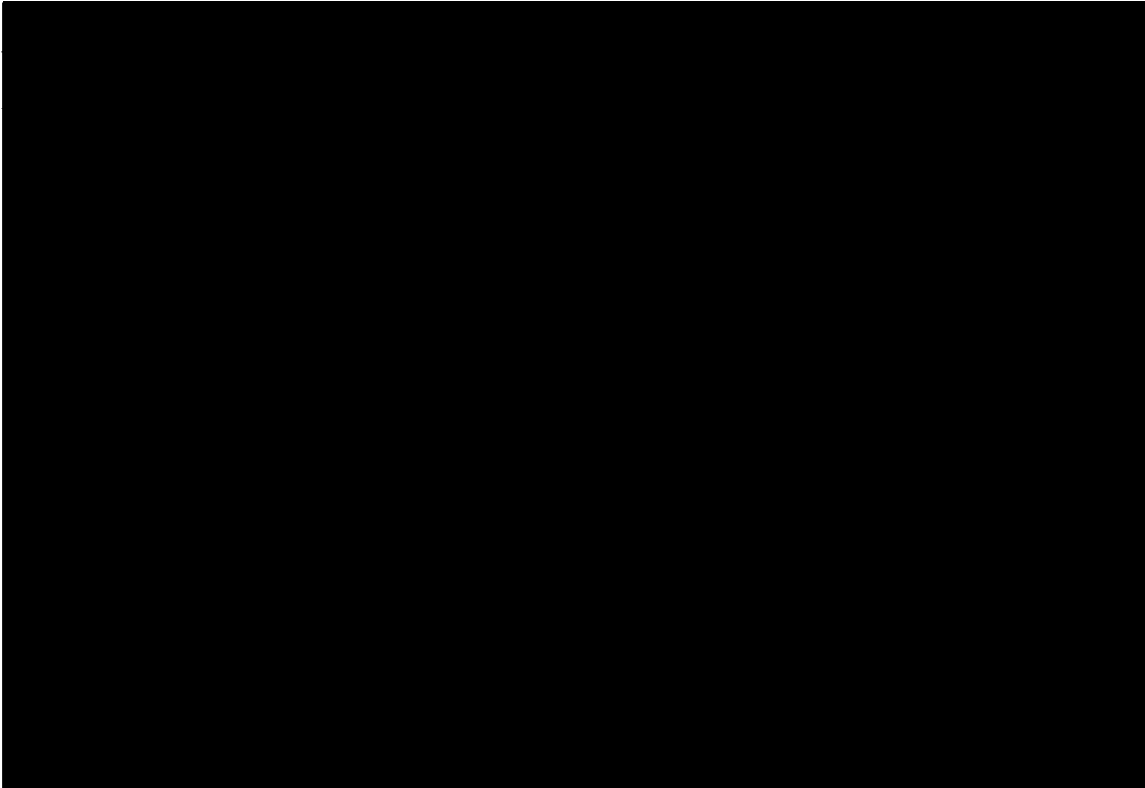
Dat neemt niet weg, dat de inbreng binnen D'66 nog lang geen evenwicht op alle punten vertoont. De nieuwe D'66-er kent geen bevlogen politiek elan, als uitdrukking van een breed maatschappelijk engagement. Het elan van weleer heeft plaats gemaakt voor het beleidsmatige handwerk. De organisatie van de besluitvorming leidt tot een opdeling in compartimenten, waarvan de onderlinge samenhang wordt betwijfeld. De politiek wordt zo tot een machinerie, waar je aan de ene kant problemen instopt en waar aan de andere kant oplossingen uitrollen. Maar niet alle problemen worden in gelijke mate in dit apparaat gestopt. 'Het gebrek aan maatschappelijk engagement,' aldus de Groningse hoogleraar Jan Vis, 'leidt ertoe dat er wel aandacht is voor sectoren als milieu en energiepolitiek, maar minder voor brandende vraagstukken als werkloosheid en de hele sociaal-economische problematiek. Daar zijn we wat kleurloos in. We hebben geen vakbondskader dat de problemen in een breed perspectief bekijkt. Daardoor komt een flink deel van de maatschappelijke problemen gewoon niet bij ons binnen.'

Een engagement als verbondenheid met een bepaald groepsbelang is D'66 vreemd. Dat wil zeggen, het belang waarmee zij zich verbonden voelen is niet geïnstitutionaliseerd, zoals bij de PvdA (vakbeweging), CDA (kerken) en VVD (ondernemers). D'66 richt zich op degenen die nu juist geen toegang willen of kunnen hebben tot deze geïnstitutionaliseerde belangen. Je kunt ook moeilijk geëngageerd zijn met iets dat niet valt aan te wijzen. De bindende factor in D'66 is dan ook niet van structurele maar van culturele aard. Het is een stijl van werken, een manier van denken, die moeilijk valt te definiëren, maar waarvan niettemin valt te zeggen dat het een rationele, ordenende, praktische manier van denken is. In de afdelingen vertaalt zich dat in de ombudsfunctie en soms in volstrekt populisme. In de werkgroepen, dat andere deel van de D'66-basis, leidt die aanpak tot een ordenend denken en niet een ideëel denken.

Deze benadering, die stijl van werken, wordt gestimuleerd door de wijze waarop de besluitvorming nu gestructureerd is. Het brengt iets de-politiserends met zich mee en het meest neutrale wat daarvan gezegd kan worden, is dat het kennelijk grote groepen begint aan te spreken.'

(Haagse Post, 3 mei 1980)

Aansluitend bij dit weekblad-citaat: wordt vervolgd...

De D'66 Tweede Kamer-
fractie, voorjaar 1981:
Achterste rij: v.l.n.r.
Suzanne Bischoff, Chel
Mertens, middelste rij:
Jan Terlouw, Elida
Wessel, Erwin Nypels,
voorste rij: Laurens-Jan
Brinkhorst, Ineke
Lambers en Maarten
Engwirda.
(Foto: Vincent Mentzel)

In de korte geschiedenis van haar bestaan heeft D'66 meer opzien gebaard dan menige gevestigde politieke partij. Sinds hun stormachtige binnenkomst in het vastgelopen Nederlandse politieke bestel hebben de Democraten voortdurend geprobeerd met verbeeldingskracht, deskundigheid en een flinke dosis gezond verstand een eigentijds antwoord te geven op de huidige problemen van mens en samenleving.

Onder het motto 'wij tegen de rest' probeerde D'66 in de beginjaren op eigen kracht het politieke stelsel te laten ontploffen. Toen bleek dat dit niet snel genoeg tot de gewenste resultaten leidde, stortten de Democraten zich in het 'krankzinnig avontuur': een progressieve samenwerking met PvdA en PPR die de eigen partij echter vrijwel tot de ondergang voerde.

Op het moment dat D'66 bijgezet scheen op het kerkhof van de vele eendagsvliegen in de Nederlandse politiek, slaagde de partij erin met de 'grootste come-back sinds Lazarus' haar rentree te maken.

Sinds '77 is D'66 niet alleen terug van weggeweest, maar ook uitgegroeid tot de 'vierde stroming' die voor steeds meer kiezers die geen heil meer zien in de traditionele politieke driedeling het redelijk alternatief vormt.

Aan de hand van persverslagen, redevoeringen, congresstukken en interviews wordt in deze documentaire geschiedenis de ontwikkelingsgang van de partij geschetst.